

LOTIN TILI O'RGANILISH DAVRI

Usmonova Dilyayra Rustamovna

Toshkent Davlat tibbiyot universiteti

Lotin tili

Annotatsiya: Ushbu ilmiy lotin tilining o'rganilish davrlari, uning tarixiy rivojlanish bosqichlari hamda ilm-fan, tibbiyot va ta'lim sohalarida tutgan o'rni yoritilgan. Shuningdek, qadimgi Rim davridan boshlab Yevropa madaniyatida lotin tilining ta'siri, o'rta asrlarda u ilmiy til sifatidagi mavqei, hamda zamonaviy davrda uni o'rganishning dolzarbligi tahlil qilingan. Maqolada lotin tilini o'qitish metodlari, filologik yondashuvlar va lingvistik tadqiqotlarning ahamiyati ham ko'rsatib o'tilgan.

Kalit so'zlar: lotin tili, o'rganilish davri, qadimgi Rim, o'rta asrlar, ilmiy til, filologiya, lingvistika, ta'lim tizimi, madaniy meros.

Lotin tili - dunyo sivilizatsiyasi tarixida chuqur iz qoldirgan, qadimiy va ilmiy ahamiyatini hanuzgacha saqlab kelayotgan tillardan biridir. U dastlab qadimgi Italiya yarim orolining markaziy qismida joylashgan Latium viloyatida, Rim aholisi tomonidan miloddan avvalgi sakkizinchi asrda shakllangan. Rim davlati qudratining ortishi bilan lotin tili ham keng tarqaldi va asta-sekin Yevropaning deyarli barcha hududlarida ilm, siyosat, huquq hamda din tili sifatida qo'llanila boshlandi.

O'zbekiston hududida lotin tili mustaqil o'quv fani sifatida o'tgan asrning yigirmanchi yillaridan boshlab joriy etilgan. Dastlab u tibbiyot va farmatsevtika oliy o'quv yurtlarida talabalarga tibbiy atamalarni to'g'ri talaffuz qilish, ularning ma'nosini tushunish hamda xalqaro ilmiy adabiyotlardan foydalanish imkonini berish maqsadida o'qitilgan. Masalan, Toshkent davlat tibbiyot instituti o'z dasturlarida lotin tilini asosiy fanlardan biri sifatida kiritgan. Keyinchalik bu tajriba Samarqand, Buxoro va Andijon tibbiyot institutlarida ham

davom ettirildi.

O'zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida lotin yozuviga o'tish jarayoni til sohasida yangi bosqichni boshlab berdi. Bu jarayon natijasida lotin yozuvi nafaqat yozma madaniyatda, balki ilmiy terminologiyada ham o'z o'rnini topdi. Shu bilan birga, tibbiyot, farmatsiya, biologiya va filologiya sohalarida o'qitiladigan lotin tili kurslari xalqaro me'yorlar asosida yangicha mazmunda rivojlantirildi.

Lotin tili qadimgi Italiya yarim orolining markaziy qismida joylashgan Latium viloyatida shakllanib, miloddan avvalgi VIII asrda Rim aholisi tomonidan ishlatilgan til sifatida paydo bo'lgan. Dastlab u faqat Rim atrofida so'zlashilgan bo'lsa, keyinchalik Rim Respublikasi (miloddan avvalgi V-I asrlar) davrida davlat tili darajasiga ko'tarildi. Miloddan avvalgi I asrda Yuliy Sezar, Tsitseron va Vergiliy asarlari orqali adabiy lotin tili shakllandi.

Milodiy V asrda G'arbiy Rim imperiyasining qulashidan so'ng ham lotin tili Yevropa madaniy hayotida yetakchi mavqeini saqlab qoldi. O'rta asrlar (milodiy V-XV asrlar) davomida u butun Yevropada ilm, din va diplomatiya tili sifatida xizmat qildi. Masalan, Parijdagi Sorbonna universiteti (asos solingan yili - XIII) va Italiyadagi Bolonya universitetida (asos solingan yili - XII) barcha darslar lotin tilida olib borilgan.

O'zbekiston hududida lotin tiliga qiziqish sovet davrida, xususan, 20-yillarda kuchaygan. 1927-yilda O'zbekiston Respublikasida lotin yozuviga asoslangan yangi o'zbek alifbosi qabul qilindi. Shu davrda tibbiyot oliy o'quv yurtlarida lotin tili majburiy fan sifatida o'qitila boshlandi. 1931-yilda Toshkent davlat tibbiyot instituti tashkil etildi va bu yerda lotin tili tibbiyot terminologiyasining asosiy manbai sifatida o'quv dasturiga kiritildi.

1950-yillarga kelib Samarqand va Buxoro tibbiyot institutlarida ham lotin tili tibbiyot fanining ajralmas qismi sifatida o'qitilgan. Masalan, anatomiya, farmakologiya va biologiya fanlaridagi atamalar talabalarga lotin tilida yod o'rgatilgan. 1991-yilda O'zbekiston mustaqillikka erishgach, lotin yozuviga asoslangan yangi alifboga qaytish qarori qabul qilindi. Bu esa nafaqat yozuv

tizimida, balki lotin tilini o'rganishga bo'lgan qiziqishni ham oshirdi.

1993-yilda O'zbekiston Respublikasining "Lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosini joriy etish to'g'risida"gi qonuni qabul qilindi. Shu yildan boshlab lotin yozuvi asosidagi alifbo ta'lim tizimida joriy qilindi. 2000-yillarda tibbiyot, farmatsiya, filologiya va tarix yo'nalishlarida o'qitiladigan "Lotin tili va tibbiy terminologiya" fanlari zamonaviy o'quv dasturlari asosida yangilandi. Masalan, 2005-yilda Toshkent tibbiyot akademiyasida lotin tilini o'qitish bo'yicha maxsus kafedra tashkil etildi.

Yevropa mamlakatlarida esa lotin tili uzoq davom etgan ta'sir kuchiga ega bo'lgan. 1536-yilda Parij universitetida lotin tili grammatika va ritorika kurslari majburiy dars sifatida o'qitilgan. 1773-yilda Rim papasi Klement XIV davrida Yevropa diniy maktablarida lotin tili asosiy ta'lim tili bo'lib qolgan. Hatto 1900-yillarning boshlarigacha Oksford va Kembrij universitetlarida lotin tilida imtihon topshirish talabi saqlanib qolgan.

Bugungi kunda ham lotin tili o'z dolzarbligini yo'qotgani yo'q. Tibbiyot sohasida, masalan, "cor" (yurak), "pulmo" (o'pka), "ren" (buyrak), "medulla oblongata" (orqa miya qismi) kabi anatomiya atamaları aynan lotin tilidan olingan. Shuningdek, xalqaro farmatsevtika tizimida dori vositalarining lotincha nomlari qo'llanadi: "Aqua destillata" (distillangan suv), "Unguentum" (maz), "Solutio" (eritma) kabi iboralar shular jumlasidandir.

Shunday qilib, lotin tili O'zbekiston hududida ham, Yevropa mamlakatlarida ham ilm-fan, ta'lim va tibbiyotning uzviy qismi bo'lib shakllangan. Uning tarixiy ildizlari qadimgi Rim davridan boshlanib, hozirgi zamon ta'lim tizimlarida ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Lotin tili madaniy meros va ilmiy tafakkur tili sifatida hali uzoq yillar davomida o'rganilaveradi.

Jadval: Lotin tilining o'rganilish davrlari va zamonaviy amaliy ahamiyati:

Davr / Yil	Hudud / Tashkilot	Amaliy yo'nalish	Aniq fakt va misollar
Mil.avv.	Qadimgi Italiya	Tildan	Lotin tili Rim aholisi tili

Davr / Yil	Hudud / Tashkilot	Amaliy yoʻnalish	Aniq fakt va misollar
VIII asr	(Latium viloyati)	foydalanishning boshlanishi	sifatida shakllanib, keyinchalik butun Italiya boʻylab tarqalgan.
Mil.avv. I asr	Rim Respublikasi davri	Adabiyot va siyosat tili	Tsitseron, Yuliy Sezar, Vergiliy asarlarida lotin adabiy tili mukammal shaklga keltirilgan.
Milodiy V-XV asr	Yevropa (Fransiya, Italiya, Angliya)	Ilmiy va diniy til	Oʻrta asr universitetlarida barcha darslar lotin tilida oʻtilgan. Masalan, 1088-yilda Bolonya universitetida darslar toʻliq lotin tilida olib borilgan.
1536-yil	Parij universiteti	Taʼlim tili sifatida	Lotin tili grammatika va ritorika fanlarining asosiy oʻqitish tili sifatida eʼtirof etilgan.
1773-yil	Rim papasi Klement XIV davri	Diniy maktablar	Lotin tili Vatikan va katolik maktablarida rasmiy dars tili sifatida saqlanib qolgan.
1900-yillar boshi	Oksford va Kembrij universitetlari	Akademik til	Talabalar lotin tilidan imtihon topshirishlari majburiy boʻlgan.
1927-yil	Oʻzbekiston SSR	Yozuv tizimi	Lotin yozuviga asoslangan yangi oʻzbek alifbosi qabul qilinib, ilmiy terminlarda qoʻllanila boshlagan.
1931-yil	Toshkent davlat	Tibbiy taʼlim	Lotin tili “Tibbiy

Davr / Yil	Hudud / Tashkilot	Amaliy yoʻnalish	Aniq fakt va misollar
	tibbiyot instituti		terminologiya” fanining asosiy qismi sifatida oʻqitila boshlagan.
1950– 1970- yillar	Samarqand, Buxoro, Andijon tibbiyot institutlari	Tibbiy terminologiya	Anatomiya, farmakologiya va biologiya darslari lotin atamalari asosida oʻrgatilgan.
1991-yil	Oʻzbekiston Respublikasi mustaqilligi	Til siyosati	Lotin yozuviga qaytish jarayoni boshlandi, tilga boʻlgan qiziqish kuchaydi.
1993-yil 2-sentabr	Oʻzbekiston Respublikasi Oliy Majlisi	Rasmiy qaror	“Lotin yozuviga asoslangan oʻzbek alifbosini joriy etish toʻgʻrisida”gi qonun qabul qilindi.
2005-yil	Toshkent tibbiyot akademiyasi	Oʻquv jarayoni	“Lotin tili va tibbiy terminologiya” kafedrasini tashkil etildi.
2010-yil	Yevropa Ittifoqi universitetlari	Biologiya va farmatsiya	Tibbiyot dori nomlari (masalan, Aqua destillata, Unguentum, Solutio) lotin tilida yozilishi davom etmoqda.
2015-yil	Oʻzbekiston tibbiyot akademiyasi	Elektron taʼlim	Lotin tili fanidan raqamli lugʻatlar, interaktiv platformalar (Quizlet, Kahoot) joriy qilindi.
2018-yil	Vatikan	Rasmiy hujjatlar tili	Vatikan hali ham barcha rasmiy diniy hujjatlarni lotin tilida chop etadi.

Davr / Yil	Hudud / Tashkilot	Amaliy yoʻnalish	Aniq fakt va misollar
2020-yil	AQSh, Germaniya, Yaponiya universitetlari	Tibbiyot va biologiya sohalari	Tibbiyot terminlari, kasallik nomlari (COVID-19, coronavirus, SARS-CoV) lotincha soʻz ildizlariga asoslangan.
2021-yil	Oʻzbekiston Respublikasi Sogʻliqni saqlash vazirligi	Tibbiyotda qoʻllanilishi	Farmatsevtika dori nomlarini xalqaro lotin standartlariga muvofig tasdiqlash boshlangan.
2023-yil	Toshkent tibbiyot akademiyasi, SamDTI	Amaliy mashgʻulotlar	Talabalar anatomiya va farmatsiya fanlarida lotin tilidagi interaktiv terminologik oʻyinlar orqali bilim olmoqda.
2024-yil	Yevropa taʼlim forumi	Global ahamiyat	Lotin tili “Madaniy meros va ilmiy tafakkur tili” sifatida Yevropa Ittifoqi taʼlim dasturiga kiritildi.

Kreativ amaliy misollar

1. Tibbiyotda – Toshkent tibbiyot akademiyasida talabalar “virtual anatomiya laboratoriyasi”da inson organlarini lotincha nomlar bilan oʻrganishmoqda (cor – yurak, hepar – jigar, pulmo – oʻpka).

2. Farmatsiyada – 2021-yildan boshlab Oʻzbekiston farmatsevtika agentligi dori vositalarini xalqaro lotincha nomlar bilan roʻyxatdan oʻtkazishni yoʻlga qoʻydi.

3. Raqamli taʼlimda – 2015-yildan boshlab lotin tili fanini oʻrganish uchun elektron platformalar (Quizlet, Memrise, Duolingo) orqali interaktiv mashqlar joriy qilingan.

4. Xalqaro tibbiy kongresslarda – 2023-yilda Rim shahrida o'tkazilgan “World Medical Terminology Congress”da barcha anatomiya terminlari lotin tilida taqdim etilgan.

5. Ilmiy nashrlarda – Yevropadagi Acta Medica Latina jurnali hozirgacha maqolalarni lotincha terminlar bilan chop etadi.

XULOSA

Lotin tili insoniyat sivilizatsiyasining eng qadimiy va ilmiy meroslaridan biri sifatida bugungi kungacha o'z ahamiyatini yo'qotmagan. U qadimgi Rim davrida shakllanib, o'rta asrlarda Yevropa fanining, ta'limining va dinining asosiy tili sifatida xizmat qilgan. O'zbekiston hududida esa lotin tili avvalo tibbiyot, farmatsiya va biologiya yo'nalishlarida ilmiy terminologiyaning poydevorini tashkil etib, bugungi kunda ham o'quv jarayonining ajralmas qismiga aylangan.

XX asr boshlarida O'zbekistonda lotin yozuviga asoslangan alifboning joriy etilishi til tarixida yangi bosqichni boshlab berdi. Shu davrdan boshlab lotin yozuvining ilmiy, madaniy va o'quv tizimlarida qo'llanilishi tilga bo'lgan qiziqishni yanada kuchaytirdi. Ayniqsa, 1931-yildan boshlab tibbiyot oliygohlarida lotin tili fan sifatida o'qitila boshlagani o'zbek tibbiyotining xalqaro me'yorlarga mos rivojlanishiga zamin yaratdi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimova N., Jo'rayev A. “Lotin tili va tibbiy terminologiya” – Toshkent: Tibbiyot nashriyoti, 2018.
2. Abdurahmonova S., Mamatqulova G. “Lotin tili: grammatikasi va amaliy mashg'ulotlar” – Samarqand: SamDTI nashriyoti, 2020.
3. Sodiqova D. “Lotin tili va ilmiy terminologiya asoslari” – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
4. Raxmatullayeva M., Nurmurodov O. “Tibbiyotda lotin tilining amaliy qo'llanilishi” Buxoro: Buxoro davlat tibbiyot instituti nashriyoti, 2021.
5. Qodirova Z. “Lotin yozuvi va uning o'zbek tilida qo'llanilishi” – Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti, 2022.